

Kaynaştırılmış Sınıflardaki İşitme Engelli ve İşiten Öğrencilerin Sosyometrik Statülerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi

Gonul AKÇAMETE
Ankara Üniversitesi

Hatice CEBER
Numune Hastanesi

Son yıllarda kaynaştırma programları, engelli çocuk ve gençlerin eğitiminde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kaynaştırma, özel gereksinimli öğrencilerin normal sınıf içinde sosyal bütünleşmesini ve öğrenimini sağlamaktır. Sosyal bütünleşme, sınıftaki öğretmen ve akran etkileşimini içerir (Schulz, Carpenter ve Turnbull, 1991). Kaynaştırılmış ortamlarda, engelli ve engelli olmayan öğrenciler birbirleriyle ilişki kurma fırsatına sahiptirler. Bu ilişkilerin, engelli öğrencilerin sosyal ve iletişim becerilerinin gelişimi üzerinde olumlu etkileri olduğu, engelli öğrencilerle etkileşimde bulunan engelli olmayan öğrencilerin de, diğer insanlardaki farklılıklara karşı duyarlılıklarının, benlik tasarımlarının, sosyal biliş ve hoşgörü düzeylerinin arttığı belirtilmektedir (Staub ve Hunt, 1993). Diğer yandan bazı araştırma sonuçları normal sınıflara kaynaştırılan engelli öğrencilerin daha az kabul gördüklerini, sınıf arkadaşları, öğretmenleri ve anne babaları tarafından daha çok reddedildiklerini göstermektedir (Lewis ve Doorlag, 1987, Schulz ve ark., 1991, Farmer, Pearl ve Acker, 1996). Engelli öğrencilerin kabul görmemeleri, benlik algılarını ve okul başarılarını olumsuz yönden etkilemekte (Lewis ve Doorlag, 1987), ergenlik ve yetişkinlikte uyum sorunları yaşamalarına neden olmaktadır (Farmer ve ark., 1996). Kaynaştırma programlarının etkili olabilmesi ve engelli öğrencilerin sosyal kabulleri için, bu programlardaki öğrencilerin sosyal becerilerinin geliştirilmesi ve sosyal katılımlarının güçlendirilmesi

gerekmektedir (Lewis ve Doorlag, 1987, Farmer ve ark., 1996).

Akranlarla sosyal etkileşim, engelli ve engelli olmayan tüm öğrencilerin sosyalleşmesinin önemli bir parçasıdır ve yaşamlarında temel bir etki oluşturur. Arkadaşlık kurabilme, başarılı insan gelişiminin önemli bir bileşenidir. Kışının yaşlıları tarafından kabul görmesi, arkadaşlık kurabilme kapasitesinin önemli bir göstergesidir (Hogborg, 1987). Engelli öğrenciler, normal sınıflara yerleştirildiklerinde başarısızlık korkusu ve yetersizlik duygusu yaşamaları nedeniyle, etkinliklere katılmaktan korkmaktadırlar. Bu korkular, çocukların içe kapanmalarına neden olmaktadır. İçe kapanıklık da reddedilmelerine katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, engelli öğrencilerin sosyal gelişimlerinde de, diğer gelişim alanlarında olduğu gibi gecikmeler görülebilmekte, zayıf sosyal beceriler de reddedilmelerinin diğer bir nedeni olabilmektedir (Lewis ve Doorlag, 1987). Engelli öğrenciler, etkili sosyal etkileşim için gerekli olan dil becerilerinden yoksun olduklarından sosyal ilişkiyi başlatma ve sürdürmede güçlükler yaşamaktadırlar. Aynı zamanda, engelli olmayan akranlarından daha az arkadaşına sahip olmalarından dolayı, sosyal becerilerini geliştirememekte ve sosyal ipuçlarını kullanamamaktadırlar (Lewis ve Doorlag, 1987). İşitme engelli öğrencilerin dil gelişimindeki gecikmeler ve işiten akranları ile yeterli düzeyde iletişim kuramamaları (Reivich ve Rothrock, 1972, Antta, Kreimeyer ve Eldredge, 1993), engelli

olmayanlarla yakın düzeyde sosyal etkileşimde bulunma fırsatlarının olmayışı (Klansek-Kylo ve Rose, 1985, Diamond, 1994, Hendrickson, Shokoohi-Yekta, Hamre-Nietupski ve Gable, 1996), sosyal becerilerinin gelişmesini ve akran kabulunu olumsuz yönde etkilemektedir.

Ergenlik dönemine yaklaştıkça sosyal yeterlilik ve akran kabulü daha da önem kazanmakta ve problemlerde de artışlar görülmektedir (Lewis ve Doorlag, 1987, Farmer ve ark., 1996, Hendrickson ve ark., 1996) Bu dönemde engelli bireyler az sayıda ya da hiç arkadaşı olmama durumunun olumsuz sonuçlarına daha duyarlı bir biçimde yaklaşmaktadırlar. Ergenlik dönemi süresince artarak hissedilen yakınlık kurma gereksinimi, yalnızca akran ilişkileriyle doyu- rulabilir görünmektedir. Bu ilişkiden yoksunluk ise ergenlerde yalnızlık, sosyal becerilerde yetersizlik, sosyal niske girmekten kaçınma ve ciddi duygusal davranışsal sorunlara yol açmaktadır (Hendrickson ve ark., 1996) Eğitim yaşantılarının bir çok yılını engelli olmayan akranlarından ayrı geçirmiş olan engelli öğrencilerin, ergenlikte kaynaştırma ortamına yerleştirilmeleri ergenlik döneminin özellikleriyle birleşince sosyal kabullerini daha da güçleştirmektedir.

Araştırma sonuçları, engelli olmayan öğrencilerin ve öğretmenlerin, engelli öğrencilerin kabul etmediklerini, engelli öğrenciler tarafından başlatılan sosyal etkileşimleri gormezlikten geçtiklerini, yine öğretmenlerin engelli öğrencilere karşı daha eleştirel bir tutum sergilediklerini, onlara daha az ödül verdiklerini ve engellileri daha az istenen öğrenciler olarak düşündüklerini göstermektedir (Lewis ve Doorlag, 1987, Schulz ve ark., 1991, Farmer ve ark., 1996) Konuya ilişkin araştırmaların çoğunluğu normal sınıflara kaynaştırılmış zihinsel engelli ve öğrenme yetersizliği olan öğrencilerle yürütülmüştür. Bu öğrencilerin sınıf arkadaşları tarafından sıklıkla reddedildikleri, sosyometrik statülerinin engelli olmayan akranlarına göre daha düşük olduğu, akranlarıyla arkadaşlık kurmakta zorlandıkları belirtilmektedir (MacMillan ve Morrison, 1980,

Morrison, 1981, Schulz ve ark., 1991) Yine fiziksel engelli (Thompson, 1982), duygusal problemlili (Furman, Rahe ve Hartup, 1979, Nelson, 1988, Farmer ve ark., 1996) ve işitme engelli çocuklarla (Bolton, Turnbow ve Marr, 1984, Klansek-Kylo ve Rose, 1985, Hogborg, 1987, Mertens, 1989, Antia ve ark., 1993) yürütülen çalışmalarda da, bu çocukların akranları tarafından engelli olmayan çocuklara göre daha az kabul edildikleri gözlenmiştir.

İşitme engellilerin farklı eğitsel düzenlemelere yerleştirilmiş olmasının, sosyal etkileşim ve sosyal reddedilme üzerine etkisini inceleyen çalışmalarda, kaynaştırılmış ortamlardaki işitme engellilerin, ayrı özel eğitim kurumlarındaki öğrencilere göre, daha yüksek düzeyde sosyal reddedilme yaşadıkları, ancak bu sonucun ayrı özel eğitim kurumlarındaki işitme engelli öğrencilerin kendi aralarındaki farklı iletişim biçiminden kaynaklanabileceği belirtilmektedir (Hogborg, 1987, Mertens, 1989) Öte yandan, işitme engelli çocuğu olan ve olmayan ailelerin, çocuklarını sosyal yeterlilik ve bağımsız işlevsel davranış alanlarında değerlendirdikleri bir çalışmada, ailelerin çocuklarını motor gelişim, kişisel-toplumsal yaşam alanlarında aynı, ev-toplum uyumu ile sosyal ve iletişim becerileri alanlarında ise engelli olmayan çocuklarından anlamlı düzeyde farklı buldukları saptanmıştır. Bu durumun, işitme engelli çocuklara sosyal ve iletişim becerilerini geliştirebilmeleri için çok az fırsat verilmiş olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir (Klansek - Kylo ve Rose, 1985)

Engelli olan ve olmayan öğrencilerin sosyal etkileşimlerinin değerlendirilmesi ve sosyometrik statülerinin belirlenmesi, sınıf içi davranışların düzenlenmesi ve öğretilmesinde olduğu kadar sosyal kabulün geliştirilmesinde de önemli görülmektedir. Engelli öğrencilerin reddedilmeleri ya da kabul edilmeleri konusunda, veri toplamada en fazla kullanılan yöntemin sosyometrik ölçüm olduğu görülmektedir (Lewis ve Doorlag, 1987, Pollaway ve Patton, 1989) Sosyometrik ölçüm, bir grubu oluşturan üyelerin birbirleriyle ilişkin tercihlerini (seçme ve

reddetme) belirlemek amacıyla uygulanmakta ve gruptaki gerçek etkileşim ortamının saptanmasını sağlamaktadır (Dokmen, 1995). Sosyometrik ölçüm uygulaması ile, kişiler arası etkileşim sorunları tanımlanabilmekte, bu sorunları gidermeye ve terapiye yönelik çalışmalar gerçekleştirilebilmektedir. Moreno (1963) ve Starr (1979), sosyometrik ölçüm uygulamasında birden fazla tekniğin ve ölçütün kullanılmasının gerekli olduğunu belirtmektedirler. Liste-derecelendirme (roster & rating) ve akran tercihi (peer nomination), kullanılan en yaygın sosyometrik ölçüm tekniklerdir. Liste-derecelendirme tekniği ile sosyal kabulün, akran tercihi tekniği ile arkadaş seçiminin ölçüldüğü kabul edilmektedir ve bu iki tekniğin birlikte uygulanması önerilmektedir (Morison, 1981, Lewis ve Doorlag, 1987).

Hendrickson ve arkadaşları (1996), engelli öğrencilerin sosyal etkileşimlerinin değerlendirildiği çalışmaların çoğunluğunun okul öncesi ve ilkökullü çağındaki öğrenciler üzerinde yoğunlaştığını, ortaokul ve lise öğrencileri ile çok az çalışmanın yapıldığını belirtmektedirler. Oysa bu öğrencilerin, engelli olmayan akranlarıyla arkadaşlık kurabilmeleri için gerekli olan sosyal becerinin ve sosyal etkileşimin değerlendirilmesi yetişkinlik yaşamına geçişte daha da önem kazanmaktadır.

Son yıllarda ülkemizde farklı engel grupları için kaynaştırma programları uygulanmaktadır. Ancak bu kaynaştırma programlarının etkinliğinin değerlendirilmediği görülmektedir. Uygulamada işitme engelli öğrenciler hem ilkökullü, hem de ortaöğretim döneminde, gerekli düzenlemeler yapılmaksızın işiten akranlarıyla kaynaştırılmaktadır. İlkokul döneminde kaynaştırılan işitme engelli öğrenciler, daha sonra ortaokul döneminde normal okul ve sınıflar yenne ayrı özel eğitim kurumlarına yerleştirilerek kaynaştırmaya son verilmektedir. Lise döneminde ise, ilk ve orta öğrenimlerini akranlarından ayrı eğitim kurumlarında geçirmiş olan işitme engelli öğrenciler herhangi bir hazırlık ve değerlendirmeden geçirilmeden kaynaştırma programlarına yerleştirilmektedir.

Kaynaştırma ortamında ergenlik döneminin özelliklerini de yaşayan ortaöğretim dönemindeki işitme engelli öğrencilerin, sosyometrik statülerinin bilinmesi, etkili kaynaştırmanın sağlanabilmesi ve sosyal becerilerin geliştirilebilmesi açısından önemli görülmektedir. Ülkemizde kaynaştırılmış sınıflardaki engelli öğrencilerin sosyal kabulünü inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın bulgularının ileride yapılacak araştırmalara temel oluşturması beklenmektedir.

Bu araştırma, lise düzeyinde kaynaştırılmış sınıflardaki işitme engelli ve işiten öğrencilerin sosyometrik statülerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır: 1) Kaynaştırılmış sınıflardaki işitme engelli ve işiten öğrencilerin, liste-derecelendirme uygulamasından elde ettikleri sosyometrik statü puanı ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır? 2) Kaynaştırılmış sınıflardaki işitme engelli ve işiten öğrencilerin, akran tercihi uygulamasından elde ettikleri seçilme ve reddedilme sosyometrik statü puanı ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır? a) İşitme engelli ve işiten öğrencilerin, "birlikte ders çalışmak için" seçilme ve reddedilme puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır? b) İşitme engelli ve işiten öğrencilerin, "birlikte oturmak için" seçilme ve reddedilme puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır? c) İşitme engelli ve işiten öğrencilerin, "birlikte oynamak/gezmek için" seçilme ve reddedilme puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır? 3) İşitme engelli ve işiten öğrencilerin, "birlikte ders çalışma, oturma ve oynama/gezme" etkinliklerinde, karşılıklı seçilme ve reddedilme frekansları nasıl bir dağılım göstermektedir?

YÖNTEM

Bu araştırma, kaynaştırma sınıflarında bulunan işitme engelli ve işiten öğrencilerden iki ayrı teknik kullanılarak elde edilen sosyometrik statü puanlarını karşılaştırmalı olarak inceleyen betimsel bir çalışmadır.

Araştırma Grubu: Ankara ilindeki Yenimahalle Kız Meslek Lisesi ve Yenimahalle Endüstri Meslek Lisesi kaynaştırma sınıflarındaki işitme engelli ve işiten öğrenciler bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Kaynaştırma sınıflarındaki işitme engelli öğrencilerin hepsi araştırma grubuna alınmıştır. Araştırma grubuna girecek olan işiten öğrenciler, işitme engelli öğrencilerle aynı sınıflarda bulunan öğrenciler arasından tesadüfi atama yoluyla belirlenmiştir. Araştırma grubuna alınan okullar, sınıflar ve öğrenci sayıları Tablo 1'de verilmiştir.

"hoşlanırım, emin değilim, hoşlanmam" kategorilerinden birini işaretlemesi istenmiştir. Bu uygulama sonrasında, her kategori için ağırlık puanları verilerek, araştırma grubundaki öğrencilerin sosyometrik statü puanları hesaplanmıştır. Öğrenciler isimlerinin yanında bulunan her "hoşlanırım" kategorisi için 2, "emin değilim" kategorisi için 1 ve "hoşlanmam" kategorisi için 0 puan almışlardır. Daha sonra bu puanlar toplanmış ve elde edilen puan uygulama yapılan öğrenci sayısının bir eksiğine bölünerek (işaretlemeyi yapan öğrenci kendisini işaretlemeyi için), o öğrencinin sosyometrik statü

Tablo 1. Araştırma Grubunun Okul, Sınıf ve Öğrenci Sayılarına Göre Dağılımı

Okul / Sınıf	İşitme Engelli	İşiten	Toplam
Yenimahalle Kız Meslek Lisesi			
1 Sınıf	4	7	11
2 Sınıf	7	11	18
3 Sınıf	9	4	13
Yenimahalle Endüstri Meslek Lisesi			
1 Sınıf	2	4	6
2 Sınıf	2	4	6
Toplam	24	30	54

Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırma grubu, kaynaştırma yapılan iki okulda bulunan 24 işitme engelli ve 30 işiten öğrenci olmak üzere toplam 54 öğrenciden oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması: Araştırmada veri toplamak için iki ayrı sosyometrik ölçüm tekniği kullanılmıştır. Sınıftaki her öğrenciye aynı anda uygulanan bu teknikler liste-derecelendirme (EK 1) ve akran tercihi (EK 2) teknikleridir.

Liste-derecelendirme uygulamasında, sınıftaki her bir öğrenciden, sınıf listesinde yer alan her öğrencinin adının yanında bulunan

puanı bulunmuştur. Bulunan değer, o öğrencinin liste derecelendirme uygulamasından elde ettiği sosyometrik statü puanı olarak kabul edilmiştir (Dokmen, 1995).

Akran tercihi uygulamasında ise, öğrencilere belirli ölçütlere göre tercihleri sorulmuş ve yanıtlarını yazmaları istenmiştir. Belirli bir ölçüt verilerle akran tercihi uygulanmasının nedeni, uyelerin yalnızca belli bir rol çevresinde seçim yapmalarını sağlamaktır. Bu çalışmada öğrencilerden "birlikte ders çalışmak, oturmak ve oynamak/gezmek için" istediği ve istemediği

uç arkadaşının adını yazması, bu uç tercihin en çok istenenden başlayarak daha az istenene doğru ve yine en çok istenmeyenden başlayarak daha az istenmeyene doğru sıralanarak yapılması istenmiştir. Bu uygulamanın ardından, önce her sınıf için sosyometri matrisleri, daha sonra da çalışma grubu için sosyogramlar oluşturulmuştur. Bu on çalışmalardan yararlanılarak araştırma grubundaki her öğrencinin sosyometrik statü puanı hesaplanmıştır. Puanların hesaplanmasında istemelere (seçmeler) ve istememelere (reddetmeler) ağırlık puanları verilmiştir. Hesaplama işlemi şöyle yapılmıştır. Eğer bir öğrenci bir arkadaşı tarafından birinci sırada istenmiş ya da istenmemişse 3, ikinci sırada istenmiş ya da istenmemişse 2 ve üçüncü sırada istenmiş ya da istenmemişse 1 puan almıştır. Daha sonra bu puanlar toplanmıştır. Akran tercihi uygulamasında yer alan uç soru için seçilme ve reddedilme puanları bu yolla ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bulunan seçilme ve reddedilme puanları, o öğrencinin akran tercihi uygulamasından elde ettiği seçilme ve reddedilme sosyometrik statü puanı olarak kabul edilmiştir (Dokmen, 1995).

Akran tercihi uygulamasında karşılıklı seçme ve reddetme frekanslarını bulmak için, sosyometri matrislerinden yararlanılmıştır. Kaynaştırılmış 5 sınıftaki karşılıklı seçilme ve reddedilme sayısına bakılmış ve bunların işitme engelli ve işiten öğrenciler arasında nasıl bir dağılım gösterdiği (işitme engelli işitme engelli, işiten-işitme engelli ve işiten - işiten) frekanslarına bakılarak bulunmuştur. Burada

sosyometrinin özelliğinden kaynaklanan ve değerlendirme yaparken dikkate alınması gereken önemli bir nokta bulunmaktadır, karşılıklı seçilme ve reddedilme frekansları değerlendirilirken kaynaştırılmış 5 sınıftaki karşılıklı seçilme ve reddedilme sayılarına bakıldığı ve bu nedenle ortaya çıkan frekansların araştırma grubunda bulunan öğrenci sayısından farklı olacağı dikkate alınmalıdır. Ayrıca kaynaştırılmış 5 sınıfta, 24 işitme engelli öğrenciye karşın 173 işiten öğrenci bulunmaktadır. Bu nedenle karşılıklı seçilme ve reddedilme frekansları değerlendirilirken toplam öğrenci sayısı dikkate alınarak genel bir değerlendirmeye gidilmiştir.

Verilerin Çözülmesi: Liste derecelendirme ve akran tercihi uygulaması sonuçlarına göre işitme engelli ve işiten öğrencilerin elde ettikleri sosyometrik statü puanları ortalamaları arasındaki farklılık t-testi kullanılarak incelenmiştir. Anlamlılık düzeyi olarak 0.05 düzeyi benimsenmiştir. Karşılıklı seçilme ve reddedilme frekansları ise, karşılıklı seçilme ve reddedilme sayıları kullanılarak hesaplanmıştır.

BULGULAR

Kaynaştırılmış sınıflardaki işitme engelli ve işiten öğrencilerin liste-derecelendirme uygulamasından elde ettikleri sosyometrik statü puanları ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($t=0,713$, $p>0,05$). Her iki grubun liste-derecelendirme uygulamasından elde ettikleri sosyometrik statü puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t-testi puanları Tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2. İşitme Engelli ve İşiten Öğrencilerin Liste Derecelendirme Uygulamasından Elde Ettikleri Sosyometrik Statü Puanlarının Karşılaştırılması

Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	t
İşitme Engelli	24	1.450	0.25	0.713
İşiten	30	1.370	0.25	

Her iki grubun akran tercihi uygulamasından elde ettikleri seçilme ve reddedilme sosyometrik statu puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t-testi puanları Tablo 3'de gösterilmiştir

da anlamlı fark olmadığı bulunmuştur

İşitme engelli ve işiten öğrencilerin "birlikte çalışma, oturma ve oynama/gezme" etkinliklerinde karşılıklı seçilme frekansları Tablo 4'te gösterilmiştir

Tablo 3. İşitme Engelli ve İşiten Öğrencilerin Akran Tercih Uygulamasından Elde Ettikleri Seçilme ve Reddedilme Sosyometrik Statu Puanlarının Karşılaştırılması

Etkinlikler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	t
Birlikte ders çalışmak için istenme (seçilme)	İşitme Engelli	24	3.5	4.3	2.563*
	İşiten	30	6.3	3.4	
Birlikte ders çalışmak için istenmeme (reddedilme)	İşitme Engelli	24	5.5	3.7	1.710
	İşiten	30	3.5	3.8	
Birlikte oturmak için istenme (seçilme)	İşitme Engelli	24	4.2	3.2	2.113*
	İşiten	30	6.0	3.4	
Birlikte oturmak için istenmeme (reddedilme)	İşitme Engelli	24	4.4	3.8	0.514
	İşiten	30	3.9	4.1	
Birlikte oynamak/gezmek için istenme (seçilme)	İşitme Engelli	24	4.0	3.3	2.610*
	İşiten	30	6.6	3.9	
Birlikte oynamak/gezmek için istenmeme (reddedilme)	İşitme Engelli	24	4.5	3.2	1.022
	İşiten	30	3.5	4.3	

Kaynaştırılmış sınıflardaki işitme engelli ve işiten öğrencilerin akran tercihi uygulamasından elde ettikleri seçilme ve reddedilme sosyometrik statu puanları ortalamalarına bakıldığında, "birlikte ders çalışmak için" ($t=2,563$, $p<0,05$) "birlikte oturmak için" ($t=2,113$, $p<0,05$) ve "birlikte oynamak/gezmek için" ($t=2,610$, $p<0,05$) seçilme ortalamalarında işitme engelli ve işiten öğrenciler arasında anlamlı fark olduğu, "birlikte ders çalışmak için" ($t=1,710$, $p>0,05$), "birlikte oturmak için" ($t=0,514$, $p>0,05$) ve "birlikte oynamak/gezmek için" ($t=1,022$, $p>0,05$) reddedilme ortalamalarında işitme engelli ve işiten öğrenciler arasında

Tablo 4'te görüldüğü gibi etkinliklerde karşılıklı seçilme frekansları ve bunların işitme engelli ve işiten öğrenciler arasında gösterdiği dağılım incelendiğinde, "birlikte ders çalışma" etkinliği için işitme engelli öğrencilerle işitme engelli öğrenciler arasında 8, işiten öğrencilerle işitme engelli öğrenciler arasında 1 ve işiten öğrencilerle işiten öğrenciler arasında 97 karşılıklı seçilme olduğu, "birlikte oturma" etkinliği için işitme engelli öğrencilerle işitme engelli öğrenciler arasında 11, işiten öğrencilerle işitme engelli öğrenciler arasında 6 ve işiten öğrencilerle işiten öğrenciler arasında 102 karşılıklı seçilme olduğu, "birlikte oynama"

Tablo 4. İşitme Engelli ve İşiten Öğrencilerin Çalışma, Oturma ve Oynama/Gezme Etkinliklerinde Karşılıklı Seçilme Frekansları*

Etkinlikler	İşitme Engelli	İşiten	İşiten	Toplam
	İşitme Engelli	İşitme Engelli	İşiten	
	f	f	f	f
Ders Çalışma	8	1	97	106
Oturma	11	6	85	102
Oynama/Gezme	13	2	96	111
Toplam	32	9	278	319

* N (İşitme engelli) = 24 N (İşiten) = 149

gezme" etkinliği için işitme engelli öğrencilerle işitme engelli öğrenciler arasında 13, işiten öğrencilerle işitme engelli öğrenciler arasında 2 ve işiten öğrencilerle işiten öğrenciler arasında 111 karşılıklı seçilme olduğu görülmektedir.

İşitme engelli ve işiten öğrencilerin "birlikte çalışma, oturma ve oynama/gezme" etkinliklerinde karşılıklı reddedilme frekansları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi etkinliklerde karşılıklı reddedilme frekansları ve bunların

işitme engelli ve işiten öğrenciler arasında gösterdiği dağılım incelendiğinde, "birlikte ders çalışma" etkinliği için işitme engelli öğrencilerle işitme engelli öğrenciler arasında 8, işiten öğrencilerle işitme engelli öğrenciler arasında 2 ve işiten öğrencilerle işiten öğrenciler arasında 38 karşılıklı reddedilme olduğu; "birlikte oturma" etkinliği için işitme engelli öğrencilerle işitme engelli öğrenciler arasında 8, işiten öğrencilerle işitme engelli öğrenciler arasında 3 ve işiten öğrencilerle işiten öğrenciler arasında 43 karşılıklı reddedilme olduğu, "birlikte oynama/gezme" etkinliği için işitme

Tablo 5. İşitme Engelli ve İşiten Öğrencilerin Çalışma, Oturma ve Oynama/Gezme Etkinliklerinde Karşılıklı Reddedilme Frekansları*

Etkinlikler	İşitme Engelli	İşiten	İşiten	Toplam
	İşitme Engelli	İşitme Engelli	İşiten	
	f	f	f	f
Ders Çalışma	8	2	28	38
Oturma	8	3	32	43
Oynama/Gezme	8		23	31
Toplam	24	5	83	112

* N (İşitme engelli) = 24, N (İşiten) = 149

engelli öğrencilerle işitme engelli öğrenciler arasında 8 ve işiten öğrencilerle işiten öğrenciler arasında 31 karşılıklı reddedilme olduğu görülmektedir

TARTIŞMA

Bu araştırmada, lise düzeyinde kaynaştırma programına yerleştirilmiş işitme engelli ve işiten öğrencilerin sosyometrik statüleri, iki farklı sosyometrik ölçüm tekniği uygulanarak karşılaştırılmıştır. Liste-derecelendirme uygulamasından elde edilen bulgulara göre, her iki grubun sosyometrik statü puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgu, işiten öğrencilerin işitme engelli öğrencileri kabul ettiği anlamına gelmektedir. Liste-derecelendirme uygulamasında öğrencilere, "birlikte ders çalışmak, oturmak ya da oynamak/gezmek" gibi belirli bir ölçüt verilmemiştir. Her öğrenciden kimlerden hoşlandığı ya da hoşlanmadığı sorusunun yanıtı istenmiştir. Öğrenciler belirli bir ölçüte göre yanıt vermedikleri için, işitme engellilerin işiten akranları gibi genel anlamda kabul edildikleri görülmektedir. Bu sonuç, Hymel ve Asher'in her iki tekniği kullanılarak orta derecede engelli çocuklarla yürüttükleri çalışmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir (Akt. Morrison, 1981). Morrison (1981) araştırmacıların liste-derecelendirme tekniği uygulamasında az ya da orta düzeyde kabul gören çocukların, akran tercihi tekniği uygulamasında yalnız bırakılmış ya da reddedilmiş çocuklar olarak nitelendirildiği bulgusunda birleşiklerini belirtmektedir.

Araştırmanın ikinci bulgusu, her iki grubun akran tercihi uygulamasından elde edilen seçilme ve reddedilme sosyometrik statü puanları ortalamaları arasında fark olduğunun bulunmasıdır. "Birlikte ders çalışmak, oturmak ya da oynamak/gezmek" gibi üç ölçüt ele alınarak yapılan bu karşılaştırmada, işiten öğrencilerin işitme engelli öğrencileri "birlikte ders çalışmak, oturmak ve oynamak/gezmek" için hem seçmedikleri, hem de reddetmedikleri görülmektedir. Bu sonuç, işitme engelli ve

işiten öğrenciler arasındaki arkadaşlık ilişkilerinin ve sosyal etkileşimin yetersiz olduğu anlamına gelmektedir. Antia ve ark. (1993), kaynaştırılmış ortamlardaki işitme engelli ve işiten öğrenciler arasında minimum düzeyde sosyal etkileşim bulunduğunu belirtmektedirler. Diğer bir deyişle, bu sonuçlara göre işiten öğrencilerin, işitme engelli öğrencilere karşı ilgisiz oldukları, nötr tepki gösterdikleri ve yalnız bıraktıkları söylenebilir. Ladd ve Oden'in (1979) işitme engelli ve işiten öğrencilerin sosyal statülerini karşılaştırdıkları çalışmada da, birlikte oynama ve ders çalışmada en iyi arkadaşını aday gösterme puanlarında iki grup arasında anlamlı farklılıkların ortaya çıkmış olması bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Morrison'un (1981) araştırmasında da bu çalışmanın bulgularına benzer bulgular elde edilmiştir.

Her iki bulgu birlikte değerlendirildiğinde, işiten öğrencilerin işitme engelli öğrencileri kabul ettikleri, ancak yoğun bir arkadaşlık kurmayı istemedikleri söylenebilir. Bu sonuç, işitme engelli ve işiten öğrenciler arasındaki etkileşimin yetersiz olduğunu, işitme engelli ve işiten öğrenciler arasında sosyal kabulün ve etkileşimin geliştirilmesinin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmanın giriş bölümünde de değinildiği gibi kaynaştırma, işitme engelli öğrencileri, hele bu gruba olduğu gibi ilköğretim ve ortaokul dönemini kendisi gibi işitme engelli olanlarla birlikte geçirdikten sonra, lise döneminde işiten öğrencilerin bulunduğu sınıflara yerleştirmek anlamına gelmemektedir. Kaynaştırma programlarının, ancak her iki grubun değişik etkinliklerde ve değişik rollerde ilişki kurma olanaklarına sahip olacakları düzenlenmelerle başarıya ulaşabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu, ölçüt alınan uç etkinlikteki karşılıklı seçilme ve reddedilme frekanslarına göre hem işitme engelli, hem de işiten öğrencilerin, üye tercihlerinin çoğunluğunu kendi bağlı oldukları gruba yönelttiğinin ve işitme engelli öğrencilerle işiten öğrencilerin uç etkinlikte de birbirlerini karşı-

lıklı seçme ve reddetme frekanslarının son derece düşük olduğunun bulunmasıdır Sosyometrik değerlendirmelere göre bu bulgu içe donuk bir durumu yansıtmaktadır (Dokmen, 1995) Bu bulguya göre, "birlikte ders çalışmak oturmak ve oynamak/gezmek" etkinliklerinin her birinde, işitme engelli öğrenciler işitme engelli öğrencileri, işiten öğrenciler de işiten öğrencileri karşılıklı olarak seçmişler ya da reddetmişler, yine işitme engelli ve işiten öğrenciler etkinliklerde birbirlerini karşılıklı olarak çok düşük sayıda seçmişlerdir Antua ve ark (1993) çalışmalarında, işitme engellilerle işitme engellilerin, işitenlerle işitenlerin kendi aralarında aynı sıklıkta etkileşim kurduklarını bulmuşlar ve işitme engellilerle işitenler arasındaki sosyal etkileşimin artırılabilmesi için, küçük gruplarla uzun süreli eğitim programlarının yararlı olabileceğini vurgulamışlardır

Görüldüğü gibi bulgular, kaynaştırma ortamında birlikte yaşamak durumunda olan grup üyeleri arasında, kişiler arası etkileşimlerden kaynaklanan grup içi sorunların olduğunu ortaya koymaktadır Kişiler arası ilişkilerde büyük değişikliklerin yaşandığı ergenlik döneminde, gençler için anne-babalarından daha çok yaşlılarla iletişim kurmak önem kazanmaktadır Ancak kaynaştırılmış gruplarda bu iletişimin sağlanmadığı görülmektedir Bu durum, işiten öğrencilerin, işitme engelliler ve yetenekleri hakkındaki bilgilerinin yeterli olmamasından, onları kendilerinden farklı görmelerinden (Lewis ve Doorlag, 1987) ve işitme engelli öğrencilerin sosyal ve iletişim beceri düzeylerinin işitenlerle benzer olmayışından kaynaklanabilmektedir (Antua ve ark , 1993)

Brackett ve Henniges'in çalışmasında, işitme engelli çocukların dil yeterlilik puanları ile işiten akranlarıyla etkileşim sıklıkları arasında olumlu bir ilişki olduğu bulunmuştur (Akt Antua ve ark , 1993) İşitme engellilerin iletişim güçlüklerine sahip olmaları ve sosyal becerilerini geliştirme fırsatlarından yoksun kalmaları, akranlarıyla sosyal etkileşimlerini olumsuz yönde etkilemektedir Engelli gruplarda, etkili kaynaştırma ve sosyal bütünleşmeyi

artırmak için, sistematik sosyal beceri eğitim programlarının uygulanması gerekmektedir Engelli öğrencilerin sosyal kabulunu ve etkileşimini artırabilecek bu programların, öğrenciler ve ailelerin engel konusunda bilgilendirilmesini, engelli ve engelsiz öğrenciler arasındaki benzerliklerin tanıtılmasını ve öğrenciler ve ailelerin kaynaştırmaya hazırlanmasını içermesi gerekmektedir Ladd, Munson ve Miller, üç yıl süreyle böyle bir programa katılan işitme engelli ve işiten öğrenciler arasında etkileşimin ve sosyal kabulün arttığını rapor etmişlerdir (Akt Moores, 1993) Farmer ve ark (1996), son yıllarda küçük yaşta engelli çocuklar için geliştirilen sosyal beceri eğitim programlarına gösterilen ilginin arttığını belirtmektedirler Artan ilginin nedenleri arasında kaynaştırılmış sınıflardaki engelli öğrencilerin engelsiz öğrencilerden daha az kabul görmesi /daha fazla reddedilmesi ve çocuklukta akranlar tarafından reddedilmem, ergenlik ve yetişkinlikte uyum sorunlarına yol açması gösterilmektedir (Farmer ve ark , 1996)

Dokmen (1995), sosyometriyle psikodramanın kaynaştırılarak birlikte uygulanmasını önermektedir Bu nedenle daha ilerde yapılacak çalışmalarda, engelli olan ve olmayan öğrenciler arasındaki etkileşimi iyileştirmek için psikodrama uygulamalarının yapılması önerilmektedir Bu konuda ilerde yapılacak çalışmaların yatılı /gündüzlü kaynaştırılmış ve ayrı özel eğitim kurumlarındaki ve değişik engel gruplarındaki öğrencilerle yapılması, aynı zamanda bu öğrencilerin sosyal kabullerinin, akademik başarı, zeka, cınsiyet, iletişim becerileri ve sosyal ilişki düzeyi ile ilişkisinin incelenmesi ve seçilme nedenlerinin yanı sıra reddedilme nedenlerinin de belirlenmesi, kaynaştırma uygulamalarının başarısını artırmak ve sosyal beceri eğitimi programları hazırlanmak için önemli bilgiler elde edilmesini sağlayacaktır

KAYNAKÇA

- Antia, S D, Kreimeyer, K H & Eldredge, N (1993) Promoting social interaction between young children with hearing impairments and their peers **Exceptional Children**, 60 (3), 262-275
- Bolton, B, Tumbow, K & Marr, J N (1984) Convergence of deaf children's sociometric scores and teachers' behavioral ratings **Psychology in the Schools**, 21, 45-48
- Diamond, K E. (1994) Evaluating preschool children's sensitivity to developmental differences in their peers **Topics in Early Childhood Special Education**, 14 (1), 49-63
- Dokmen U (1995) **Sosyometri ve psikodrama**, İstanbul Sistem Yayıncılık
- Farmer, T W Pearl, R & Acker, R M V (1996) Expanding the social skills deficit framework: A developmental synthesis perspective, classroom social networks, and implications for the social growth of students with disabilities **The Journal of Special Education**, 30 (3), 232-256
- Furman, W, Rahe, D F & Hartup, W W (1979) Rehabilitation of socially withdrawn preschool children through mixed-age and same-age socialization **Child Development**, 50, 915-922
- Hendrickson, J M, Shokohi Yekta, M, Hamre-Nietupski, S & Gable, R A (1996) Middle and high school students' perceptions on being friends with peers with severe disabilities **Exceptional Children**, 63 (1), 19-28.
- Hogborg, W (1987) Hearing-impaired students and sociometric ratings: An exploratory study **The Volta Review**, 89, 221-228
- Klansek-Kylo, V & Rose, S (1985) Using the scale of independent behavior with hearing impaired students **American Annals of the Deaf**, 130 (4), 533-537
- Ladd, G W & Oden, S (1979) The relationship between peer acceptance and children's ideas about helpfulness **Child Development**, 50, 402-408
- Lewis, B R & Doorlag, D H (1987) **Teaching special students in the mainstream**, London Merrill Publishing Company
- MacMillan, D L. & Morrison G M (1980) Correlates of social status among mildly handicapped learners in self contained special classes **Journal of Educational Psychology**, 72 (4), 437-444
- Mertens, D M (1989) Social experiences of hearing - impaired high school youth **American Annals of the Deaf**, 134 (1), 15-19
- Moores, D F (1993) **Educational and developmental aspect of deafness**, Washington, DC Gallaudet University Press
- Moreno, J L (1963) **Sosyometrinin temelleri** (NS Kösemihal, Çev), İstanbul İstanbul Yayınevi
- Morrison, G M (1981) Sociometric measurement: methodological consideration of its use with mildly learning handicapped and nonhandicapped children **Journal of Educational Psychology**, 73 (2), 193-201
- Nelson, C M (1988) Social skills training for handicapped students **Teaching Exceptional Children**, 20(4), 19-23
- Pollaway, E.A & Patton, J R (1989) **Strategies for teaching learners with special needs**, New York MacMillan Publishing Company
- Reivich, R S & Rothrock, I A (1972) Behavior problems of deaf children and adolescents: A factor - analytic study **Journal of Speech and Hearing Research**, 15, 93-104
- Schulz B J, Carpenter, C D & Turnbull, A P (1991) **Mainstreaming exceptional students: A guide for classroom teachers**, Allyn and Bacon Inc
- Starr, A (1979) **Rehearsal for living: Psychodrama illustrated therapeutic techniques**, Chicago Nelson-Hall
- Staub, D & Hunt, P (1993) The effects of social interaction training on high school peer tutors of schoolmates with severe disabilities **Exceptional Children**, 60 (1), 41-57
- Thompson, T L (1982) "You can't play marbles you have a wooden hand" Communication with the handicapped **Communication Quarterly**, 30, 108-115

EKLER

EK 1. Liste-Derecelendirme

Sevgili öğrenciler, sizlere sınıfınızdaki arkadaşlarınızın isimlerinden oluşan bir listede verilmiştir. Her arkadaşınızın isminin yanına, ondan hoşlanma derecenize göre çarpı (x) işareti koyunuz. Hoşlandığınız bir arkadaşınız ise, "*hoşlanırım*", hoşlanmadığınız bir arkadaşınız ise, "*hoşlanmam*" ve listede ismi yazılı arkadaşınıza ilişkin ne hissettiğinizden emin değilseniz, "*emin değilim*" in altına çarpı (X) işareti koyunuz. Teşekkürler.

Adı-Soyadı	Hoşlanırım	Emin Değilim	Hoşlanmam
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....

EK 2. Akran Tercih

Sevgili öğrenciler; öğretmeninizin sizlerden sınıfınızdaki arkadaşlarınızın arasından; 1) birlikte ders çalışmayı, 2) birlikte oturmayı, 3) birlikte oynamayı/gezmeyi en çok istediğiniz ve en az istediğiniz üç arkadaşınızın adını yazmanızı isteseydi kimleri seçerdiniz? Sınıfınızda birlikte ders çalışmayı, oturmayı, oynamayı/gezmeyi en çok istediğiniz üç arkadaşınızın adını aşağıda bırakılan boşluğa yazınız. Daha sonra sınıfınızda birlikte ders çalışmayı, oturmayı, oyun oynamayı/gezmeyi en az istediğiniz üç arkadaşınızın adını aşağıda bırakılan boşluğa yazınız. Teşekkürler.

IA) Sınıfımda birlikte ders çalışmayı en çok istediğim üç arkadaşım,

- 1) .....
- 2) .....
- 3) .....

B) Sınıfımda birlikte ders çalışmayı en az istediğim üç arkadaşım,

- 1) .....
- 2) .....
- 3) .....

IIA) Sınıfımda birlikte oturmayı en çok istediğim üç arkadaşım,

- 1) .....
- 2) .....
- 3) .....

B) Sınıfımda birlikte oturmayı en az istediğim üç arkadaşım,

- 1) .....
- 2) .....
- 3) .....

IIIA) Sınıfımda birlikte oynamayı/gezmeyi en çok istediğim üç arkadaşım,

- 1) .....
- 2) .....
- 3) .....

B) Sınıfımda birlikte oynamayı/gezmeyi en az istediğim üç arkadaşım,

- 1) .....
- 2) .....
- 3) .....